অধ্যায় ১০ ঃ পৰিৱেশ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষা

অধ্যায় গাঁথনি

১০.১ উদ্দেশ্য

১০.২ পৰিচয়

১০.৩ পৰিৱেশ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ ধাৰণা

১০.৩.১ পৰিৱেশ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত আইন সম্বন্ধীয় আৰু সাংবিধানিক নিৰাপত্তামূলক ব্যৱস্থা

১০.৩.২ পৰিৱেশ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাত ব্যক্তি আৰু সমাজৰ ভূমিকা

১০.৪ বহনক্ষম উন্নয়নৰ ধাৰণা

১০.৪.১ বহনক্ষম উন্নয়নৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ

১০.৪.২ বহনক্ষম উন্নয়নৰ বাবে শিক্ষা

১০.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১০.৬ অধিক জানিবলৈ

১০.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১০.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১০.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি ঃ

- পৰিৱেশ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষা ধাৰণাটোৰ অর্থ অনুধাৱন কৰিব পাৰিব
- পৰিৱেশ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাত ব্যক্তি তথা সমাজৰ ভূমিকা কেনে হোৱা উচিত সেই সম্পর্কে আলোচনা কৰিব পাৰ্ব্বি
- পৰিৱেশ সুৰক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত আইন সম্বন্ধীয় আৰু সাংবিধানিক নিৰাপত্তামূলক ব্যৱস্থাসমূহৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- বহনক্ষম উন্নয়ন মানে কি সেই বিষয়ে অৱগত হ'ব
- বহনক্ষম উন্নয়নত শিক্ষাৰ ভূমিকা উপলব্ধি কৰিব পাৰিব

১০.২ পৰিচয়

পৃথিৱীৰ সকলো প্ৰাণীৰ মাতৃস্বৰূপ হ'ল প্ৰকৃতি। ভৱিষ্যতৰ পৰিণামৰ কথা এবাৰো চিন্তা নকৰি পৃথিৱীৰ জনবসতিৰ বৃদ্ধি আৰু প্ৰাকৃতিক উৎসৰ ওপৰত কৰা নিষ্পেষণে সম্প্ৰতি প্ৰকৃতিৰ নিদাৰুণ অৱনতি ঘটাইছে। মানুহে উপলব্ধি কৰা উচিত যে জৈৱিক ভিন্নতা 'প্ৰকৃতিৰ দান'; ইয়াক ধ্বংস নকৰি প্ৰতিপালনৰ কৰি উপভোগ কৰা উচিত। প্ৰতিখন ৰাষ্ট্ৰই ইয়াৰ প্ৰতি

উমৈহতীয়াভাৱে দায়িত্বশীল হোৱা উচিত। মানুহে জীৱ বৈচিত্র্যক প্রকৃতিৰ অমূল্য দান হিচাপে গ্রহণ কৰা উচিত। প্রাকৃতিক ভাৰসম্য বজাই ৰাখিও ইয়াৰ বহনক্ষম, ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। সেয়েহে বর্তমান সময়ত পাৰিস্থিতিতান্ত্রিক আৰু প্রাকৃতিক ভাৰসাম্যৰ বাবে পৰিৱেশৰ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ বাবে সঠিক উপায় গ্রহণ কৰাটো অতি প্রয়োজনীয় হৈ পৰিছে। এই অধ্যায়টিয়ে আমাক পৰিৱেশ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ ধাৰণা, পৰিৱেশ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ ক্ষেত্রত ব্যক্তিৰ আৰু সমাজৰ ভূমিকা, বহনক্ষম উন্নয়নৰ ধাৰণা আৰু বহনক্ষম উন্নয়নত শিক্ষাৰ ভূমিকা ইত্যাদিৰ বিষয়ে ধাৰণা প্রদান কৰিব।

১০.৩ পৰিৱেশ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ ধাৰণা

পৰিৱর্তনৰ স্পৃহা আৰু জীৱন ধাৰণাৰ মান উন্নয়নৰ বাবে মানৱ সমাজে আঁকোৱালী লোৱা দ্রুত আধুনিকীকৰণে পৰিৱেশৰ বৃহৎ পৰিমাণে অৱনতি ঘটাইছে। প্রাকৃতিক উৎস; যেনে— বতাহ, পানী আৰু ভূমি জ্ঞানহীন আৰু নির্মমভাৱে ধ্বংস কৰাৰ পৰিণামস্বৰূপে স্বয়ং মানুহৰে জীৱন বিপন্ন হৈ পৰিছে। তদুপৰি এটা সময়ত মানুহৰ বিশ্বাস আৰু নিষ্ঠা আছিল যে প্রাকৃতিক উৎসবোৰ অপর্যাপ্ত, যিবোৰ মানুহৰ ব্যৱহাৰত কেতিয়াও হ্রাস বা অন্ত নহয়; কিন্তু বর্তমান সময়ত জনসংখ্যাৰ বৃদ্ধি আৰু প্রাকৃতিক উৎসৰ অপ্রয়োজনীয় ধ্বংসই মানুহক সংৰক্ষণৰ প্রয়োজনীয়তাৰ বিষয়ে উপলব্ধি কৰাইছে। ১৯৬৮ ৰল্ড কমিউনিটি কন্‌ফ্যাৰেন্স নাইৰোবি (World Community Conference, 1968, Nairobi) ত উত্থাপন হৈছিল যে পৰিৱেশ অধ্যয়নেৰে মানুহৰ মাজত ইয়াৰ উৎসসমূহৰ সদ্ব্যৱহাৰ আৰু সংৰক্ষণৰ বাবে সচেতনতা আৰু বুজাপৰাৰ সৃষ্টি কৰিব লাগে।

'সংৰক্ষণ' শব্দটোৰ আক্ষৰিক অর্থ হ'ল পৃথিৱীৰ অসংখ্য প্রাকৃতিক আৰু জৈৱিক উৎসবোৰ অপৰিৱর্তনীয়কৈ ৰখা। পৰিৱেশ সংৰক্ষণ মানে হ'ল — সমগ্র পৰিৱেশত অন্তর্ভূক্ত হৈ থকা প্রাকৃতিক উৎসৰ বা এটি বিশেষ পৰিস্থিতিতন্ত্রৰ পৰিকল্পিত পৰিচালনা। ইয়াৰ জৰিয়তে প্রকৃতিৰ নিষ্পেষণ, প্রদূষণ, ধ্বংস প্রতিৰোধ কৰি ভৱিষ্যতলৈ উৎসৰ ব্যৱহাৰ নিশ্চিত কৰা আৰু বনহক্ষম উন্নয়নত উপনীত হ'বলৈ সক্ষম হোৱা। প্রকৃতি সংৰক্ষণ আৰু প্রাকৃতিক উৎসৰ আন্তঃৰাষ্ট্রীয় সংস্থা [The International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN)] -এ পৰিৱেশ সংৰক্ষণক এই বুলি ক'ব খোজে — "মানুহৰ বায়ুমণ্ডলৰ ব্যৱহাৰে যাতে বৃহৎ বহনক্ষমৰ উপকাৰ প্রাপ্তি কৰে; তদুপৰি ভৱিষ্যত প্রজন্মৰ প্রয়োজন আৰু উচ্চাভিলাসৰ বাবে সম্ভাৱনীয় তত্ত্বাৱধান কৰাই হ'ল পৰিৱেশ সংৰক্ষণ।" সেয়েহে সংৰক্ষণ হ'ল প্রাকৃতিক উৎসৰ, যেনে — ভূমি, পানী, গছ, জন্তু আৰু খনিজৰ বহনক্ষম ব্যৱহাৰ। অর্থনীতিৰ ভাষাৰে ক'ব পাৰি — যিকোনো অঞ্চলৰ প্রাকৃতিক উৎসত নিহিত হৈ আছে তাৰ মৌলিক সমল আৰু এই উৎসৰ অপব্যয়ত নিহিত হৈ আছে অর্থনৈতিক ক্ষতি। সৌন্দর্যবোধ আৰু নৈতিকতাবোধৰ ধাৰণাৰ ফালৰপৰাও সংৰক্ষণে ৰাষ্ট্রীয় উদ্যান আৰু বন্যপ্রাণী অভয়াৰণ্যৰ ৰক্ষনাবেক্ষণক অর্ন্তভুক্ত কৰে। কিছু ক্ষেত্রত, সংৰক্ষণত ধাৰণাত আকৌ মানুহৰ অর্থনৈতিক কর্মতৎপৰতাৰ প্রাকৃতিক পৰিৱেশৰ সুৰক্ষাও অন্তর্নিহিত হৈ আছে।

'সুৰক্ষা' শব্দটোত অন্তর্নিহিত হৈ আছে — মানুহ দায়িত্বপূর্ণ হ'ব লাগে আৰু প্রাকৃতিক উৎসৰ নিৰর্থক ধ্বংস আৰু অৱনতি বন্ধ কৰিবৰ বাবে প্রয়োজনীয় পদক্ষেপ ল'ব লাগে। মানুহে প্রকৃতিৰ প্রতি বিপৰীতমুখী আৰু ধংসকাৰী ভূমিকাত প্রবৃত্ত হোৱাৰ সলনি সজ্ঞানতাৰ ভাব প্রদর্শন কৰিব লাগে। বহল অর্থত 'সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষা'ক সমার্থকভাৱে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। মানুহে প্রকৃতিক সুৰক্ষা দিলেহে প্রকৃতিৰ সংৰক্ষণ সম্ভৱপৰ। মানুহে নিজৰ উপকাৰৰ বাবেই নতুন জ্ঞান আৰু দক্ষতা, বিজ্ঞান আৰু প্রযুক্তিবিদ্যা প্রয়োগ কৰি প্রকৃতিক সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষা প্রদান কৰা উচিত। ইয়াৰ দ্বাৰা মানৱ সমাজৰ নিজৰো বহু লাভ হ'ব। এই নতুন উপলব্ধি কেৱল পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ দ্বাৰাহে সম্ভৱপৰ হ'ব পাৰে।

১০.৩.১ পৰিৱেশ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ বাবে আইন সম্বন্ধীয় আৰু সাংবিধানিক নিৰাপত্তামূলক ব্যৱস্থা

ভাৰত হ'ল পৰিৱেশ সুৰক্ষা আৰু সংৰক্ষণৰ ক্ষেত্রত সাংবিধানিকভাৱে নিয়ম প্রণয়ণ কৰা প্রথমখন দেশ। ১৯৭৬ চনত চাৰিবছৰীয়া ষ্টকহ'ম সন্মিলনত (Stockholm), ভাৰতে ৪২ তম সংবিধান সংশোধনৰ দ্বাৰা পৰিৱেশ সুৰক্ষাৰ সাংবিধানিক নিয়ম প্রণয়ণ কৰে।

সংবিধানৰ অনুচ্ছেদ ৪৮ (A)অনুসৰি, "এখন দেশে পৰিৱেশৰ সুৰক্ষা আৰু উন্নতি তথা দেশৰ অৰণ্য আৰু বন্যপ্রাণীৰ নিৰাপত্তাৰ প্রচেষ্টা কৰিব লাগে।"

অনুচ্ছেদ ৫১ (G) মতে, প্রকৃতিক উৎসৰ অন্তর্ভুক্ত হৈ থকা অৰণ্য, পুখুৰী, নদী আৰু বন্যপ্রাণীৰ সুৰক্ষা আৰু উন্নতি আৰু জীৱন্ত প্রাণীৰ প্রতি সহানুভূতিপূর্ণ হোৱাটো 'ভাৰতৰ প্রত্যেক নাগৰিকৰ কর্তব্য হ'ব লাগে।'

সেয়েহে, ভাৰতীয় সংবিধানত অন্তর্ভুক্ত হৈ থকা পৰিৱেশ সুৰক্ষা আৰু সংৰক্ষণ ভাৰতীয় গণৰাজ্যৰ সকলো নাগৰিকৰে এক মৌলিক কর্তব্য দৰে । ক্রমাগতৰূপে সংসদ আৰু ৰাজ্যিক বিধান মণ্ডলে কেন্দ্রীয়, ৰাজ্যিক আৰু সমৱর্তী তালিকাসমূহক এই নিয়ম প্রণয়ন কৰাৰ অধিকাৰ দিছে। সেইবোৰৰ ভিতৰত অন্তর্ভুক্ত হৈছে যেনে — ধ্বনি প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ, ভূমি উন্নয়ন, জলসিঞ্চন, নগৰ পৰিকল্পনা, বস্তি অঞ্চল পৰিষ্কাৰ, গৃহ আঁচনি, মহামাৰী নিয়ন্ত্রণ, জল প্রদূষণ, অৰণ্য, বন্যপ্রাণী মনোৰঞ্জন ইত্যাদিৰ। ফলস্বৰূপে, কিছুমান ক্ষেত্রত নতুন আইন অধিনিয়ম কৰা হৈছে। তেনে আইনসমূহৰ কেতবোৰ এনেধৰণৰ—

- ফেক্টৰী আইন, ১৯৪৮ (The Factories Act, 1948)
- কীটনাশক আইন, ১৯৬৮ (The Insecticides Act, 1968)
- বন্যপ্রাণী সুৰক্ষা আইন, ১৯৭২ (The Wildlife Protection Act, 1972)
- বন সংৰক্ষণ আইন, ১৯৮০ (The Forest Conservation Act, 1980)
- জল (নিবাৰণ আৰু প্রদূষণ নিয়ন্ত্রন আইন) ১৯৮১ (The Water Prevention

and Control of Pollution Act, 1981)

- বায়ু প্রদূষণ নিবাৰণ আৰু নিয়ন্ত্রণ আইন ১৯৮১ (The Air Prevention and Control of Pollution Act, 1981)
- পৰিৱেশ সুৰক্ষা আইন, ১৯৮৬ (The Environment Protection Act, 1986)

সকলোবোৰ আইনৰ ভিতৰত, পৰিৱেশ আইনে আমাৰ পৰিৱেশ সুৰক্ষাৰ বাবে অভিষ্ট হৈ থকা আইনগত নির্দেশনা প্রদান কৰে। সেই আইনগত নির্দেশনাসমূহ তলত আলোচনা কৰা হ'ল।

- **ফেক্ট'ৰী আইন,** ১৯৪৮

ফেক্ট'ৰী আইন, ১৯৪৮ খন ১৯৪৯ চনৰ পহিলা এপ্রিলৰ দিনাখন গৃহীত কৰা হৈছিল। আইনখনৰ উদ্দেশ্য আছিল কল-কাৰখানাত কাম কৰা শ্রমিকৰ স্বাস্থ্য, সুৰক্ষা আৰু কল্যাণৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰা। আইনখনত মহিলা আৰু অপ্রাপ্তবয়স্ক লোকৰ (শিশু আৰু কিশোৰ-কিশোৰী) নিয়োগ সুবিধা, মজুৰিসহ বার্ষিক ছুটি ইত্যাদি সুবিধাও অর্ন্তভুক্ত কৰা হৈছে। আইনখন জম্মু আৰু কাশ্মীৰকে ধৰি সমগ্র ভাৰততে সমানে প্রযোজ্য। স্বাস্থ্য সম্পর্কত আইনখনে পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতা, ময়লা আৰু জৱৰ-জোঁথৰ নিষ্কাষণ, সতেজ বতাহৰ চলাচল আৰু উপযুক্ত উষ্ণতা, ধূলি আৰু ধোঁৱা, প্রয়োজনাধিক কর্মচাৰী, পোহৰ, খোৱাপানী, প্রস্রাৱগাৰ আদি বিষয়ত নীতি-নিয়ম নির্ধাৰণ কৰি দিছে। স্বাস্থ্যৰ উপৰি ফেক্ট'ৰী আইনত সুৰক্ষাকেন্দ্রিক সুবিধাও অর্ন্তভুক্ত কৰা হৈছে, যেনে — যন্ত্র-পাতিৰ চাৰিওফালে উপযুক্ত বেষ্টনী তৈয়াৰ কৰা, চলি থকা যন্ত্র-পাতিৰ পৰা কিমান দূৰত্বত মানুহে কাম কৰা উচিত, নতুন-যন্ত্র-পাতি খোলাত (casing) ভৰোৱা, কটন অ'পেনাৰৰ দৰে যন্ত্রৰ ওচৰত মহিলা আৰু শিশুৰ নিয়োগৰ ক্ষেত্রত নিষেধাজ্ঞা ইত্যাদি।

- **কীটনাশক আইন, ১৯৬৮**

মানুহৰ স্বাস্থ্য আৰু পৰিপার্শ্বিক উভয়ৰে বাবে কীটনাশক দ্রব্য অপকাৰী বাবে ভাৰত চৰকাৰে ১৯৬৮ চনত কীটনাশক আইন গৃহীত কৰিছিল। ১৯৭১ চনৰ পৰা বলবৎ হোৱা এই আইনখনে মানুহ আৰু অইন জীৱ-জন্তুৰ স্বাস্থ্য বিপদাপন্ন কৰিব পৰা বিভিন্ন কীটনাশকৰ আমদানি, উৎপাদন, বিক্রী, সৰবৰাহ, বিতৰণ আৰু ব্যৱহাৰ নিয়ন্ত্রণকাৰী বহুতো নীতি-নিয়ম নির্ধাৰণ কৰিছে। আইনখনৰ ফলপ্রসূ কার্যৰূপায়ণৰ বাবে কেন্দ্রীয় কীটনাশক বোর্ড, কীটনাশক পঞ্জীয়ন কমিটি, কীটনাশক দ্রব্যৰ দ্বাৰা হোৱা পাৰিপার্শ্বিক প্রদূষণ বিষয়ক উপদেষ্টা কমিটি, কেন্দ্রীয় কীটনাশক পৰীক্ষণ গৱেষণাগাৰ আৰু কীটনাশক নিষেধ /প্রয়োগ সীমাৱদ্ধকাৰী কমিটি আদি বিভিন্ন এজেন্সী স্থাপন কৰা হৈছে।

- **বন্যপ্রাণী সুৰক্ষা আইন, ১৯৭২ (The Wildlife Protection Act, 1972)**

বন্যপ্রাণী আইনৰ ইতিহাসত ১৯৭২ চনৰ বন্যপ্রাণী সুৰক্ষা আইন এক

বৈশিষ্ট্যপূর্ণ আইন ৰূপে নিৰূপিত হৈছে। বন্যপ্রাণীক ৰাজ্যিক তালিকৰ পৰা সমৰ্বতী তালিকালৈ ১৯৭৬ চনত স্থানান্তৰিত কৰা হৈছে, সেয়েহে কেন্দ্রীয় চৰকাৰে আইন-প্রণয়ন কৰাৰ অধিকাৰ পাইছে। ১৯৫২ চনত আমাৰ দেশত ভাৰতীয় বন্যপ্রাণী পৰিষদ [(The Indian Board of Wildlife (IBWL)] গঠন কৰা হয়, তাৰ পিছত বন্যপ্রাণী সুৰক্ষা আইন (Wildlife Protection Act) অধিনিয়মে সক্রিয়ভাৱে কর্মভাৰ গ্রহণ কৰি ৰাষ্ট্রীয় বন্যপ্রাণী উদ্যান আৰু অভয়াৰণ্য প্রতিষ্ঠিত কৰে। এই আইনৰ প্রধান কার্য্যকলাপ আৰু ব্যৱস্থাসমূহ এনেধৰণৰ —

- ই বন্যপ্রাণী সম্বন্ধীয় পৰিভাষা নির্ধাৰণ কৰে।
- ই বন্যপ্রাণীপৰামর্শমণ্ডলী তথা বন্যপ্রাণী নিৰাপত্তাৰক্ষী নিযুক্তি দিয়াৰ লগতে তেওঁলোকৰ অধিকাৰ, কতর্ব্য আদি আলিকাভুক্ত কৰে।
- এই আইনৰ অধীনত, প্রথমবাৰৰ বাবে বিলুপ্ত বন্যপ্রাণী প্রজাতিৰ সর্বাঙ্গীণ তালিকাভূক্তিকৰণ কৰা হৈছে, তদুপৰি বিলুপ্ত প্রজাতিৰ চিকাৰ নিবাৰণৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰা হৈছে।
- এই আইনৰ অধীনত আকৌ কিছুমান বিলুপ্ত গছৰ সুৰক্ষাৰ বিষয়ে কোৱা হৈছে। যেনে— বেড্ডোম চাইক্ড, (Beddome Cycad) নীলা ভান্দা (Blue Vanda) লেডীচ স্লিপ্যাৰ অর্কিড্ (Lady's Slipper Orchid), কলসর্পণী (Pitcher Plant) ইত্যাদি।
- এই আইনে ৰাষ্ট্রীয় উদ্যান, বন্যপ্রাণী অভয়াৰণ্য আদি প্রতিষ্ঠিত কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰে।
- এই আইনে কেন্দ্রীয় চিৰিয়াখানা কর্তৃপক্ষৰ সংগঠনৰ ব্যৱস্থা কৰে।
- ইয়াতে কিছুমান বন্যপ্রাণী প্রজাতিৰ বাবে ব্যৱসায় আৰু বাণিজ্যৰ ব্যৱস্থাও আছে; যাৰ দ্বাৰা সেই প্রজাতি বিক্রী, দখল, স্থানান্তৰ আদিৰ বাবে অনুজ্ঞাপত্র প্রদান কৰা হয়।
- এই আইনে তালিকাভুক্ত কৰা কিছুসংখ্যক জন্তুৰ ব্যৱসায় বা বাণিজ্যত বাধা-নিষেধ কৰিছে।
- ইয়াত বিষয়াৰ আইনগত অধিকাৰ আৰু অপৰাধীক শাস্তি দিয়াৰ ব্যৱস্থাও আছে।
- বিলুপ্ত প্রজাতিৰ প্রজননৰ দ্বাৰা বংশবৃদ্ধিৰ ব্যৱস্থাও কৰা হয় এই আইনৰ অধীনত।

➢ **জল (নিবাৰণ আৰু প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ) আইন, ১৯৭৪ (The Water Prevention and Control of Pollution Act, 1974)**

জল নিবাৰণ আৰু প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ আইন, ১৯৭৪-এ পানীৰ সুবিবেচনাৰ ভিত্তিত তাৰ ৰক্ষণাবেক্ষণ আৰু পুনৰুদ্ধাৰৰ বাবে ইয়াৰ নিবাৰণ আৰু প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণৰ উপায়

প্রদান কৰে। প্রদূষণ মানে হ'ল 'পানীৰ দূষিতকৰণ বা পানীৰ ভৌতিক, ৰাসায়নিক আৰু জৈৱিক বৈশিষ্ট্যৰ পৰিৱর্তন ঘটোৱা বা একধৰণৰ নির্গমন সম্ভৱতঃ কাৰণত ক্ষতি সাধন কৰা। যাৰ ফলত জনস্বাস্থ্য আৰু নিৰাপত্তা বা গছ আৰু অন্য প্রাণীৰ বা জীৱজগতৰ বাবে পানী অনিষ্টকৰ বা হানিকাৰক ৰূপে চিহ্নিত হ'ব পাৰে।' এই আইনৰ প্রধান প্রধান বৈশিষ্ট্য আৰু ব্যৱস্থাসমূহ এনেধৰণৰ —

এই আইনৰ প্রধান প্রধান বৈশিষ্ট্য আৰু ব্যৱস্থাসমূহ এনেধৰণৰ —

- ই বাহ্যিক আৰু ভূ-জল — দুয়োবিধ পানীৰে গুণৰ ৰক্ষণাবেক্ষণ আৰু পুনৰুদ্ধাৰৰ ব্যৱস্থা কৰিছে।
- ই কেন্দ্রীয় আৰু ৰাজ্যিক প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ মণ্ডল প্রতিষ্ঠা কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিছে।
- এই আইনে তেওঁলোকক প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণৰ ক্ষমতা আৰু কার্যকৰণৰ পৰামর্শ প্রদান কৰে।

এই ক্ষেত্রত কেন্দ্রীয় আৰু ৰাজ্যিক প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ মণ্ডলীয়ে পানী নিবাৰণ আৰু প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণৰ বাবে প্রতিনিধিত্বমূলকভাৱে তেওঁলোকক পৰামর্শদান কৰা, সুসংগঠিত কৰা আৰু কাৰিকৰী ক্ষেত্রত সহায়-সহযোগিতা আগবঢ়াব লাগে। ইয়াৰ বাবেও প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ মণ্ডলীক সম্পূর্ণ ক্ষমতা প্রদান কৰা হৈছে।

- এই আইনৰ অধীনত কেন্দ্রীয় আৰু ৰাজ্যিক প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ মণ্ডলীৰ সঞ্চয়, বাজেট, হিচাপ-নিকাচ আৰু হিচাপ নিৰীক্ষনৰ ব্যৱস্থা আছে।
- এই আইন ভংগকাৰী লোকৰ বাবে বহুতো শাস্তি আৰু একেদৰে কার্যপদ্ধতিৰ গঠনৰ ব্যৱস্থা আছে।

ইয়াত মুখ্য নিয়ন্ত্রণীয় সমিতি হ'ল 'প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ সমিতি' যাক নিম্নলিখিত কর্তব্য আৰু ক্ষমতা প্রদান কৰা হৈছে —

কেন্দ্রীয় প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ সমিতি (Central Pollution Control Board (CPCB)

(ক) ই কেন্দ্রীয় চৰকাৰক জল প্রদূষণ নিবাৰণ আৰু নিয়ন্ত্রণ সম্বন্ধীয় বিষয়ত পৰামর্শ দিয়ে।

(খ) ৰাজ্যিক প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ সমিতিৰ কার্যসূচীসমূহৰ সমন্বয় ৰক্ষা কৰে আৰু তেওঁলোকক কাৰিকৰী ক্ষেত্রত সহায় কৰাৰ লগতে নেতৃত্বও প্রদান কৰে।

(গ) প্রদূষণ নিবাৰণ আৰু নিয়ন্ত্রণৰ প্রশিক্ষণ কর্মসূচী অনুষ্ঠিত কৰে।

(ঘ) বিভিন্ন গণ মাধ্যমৰ দ্বাৰা প্রদূষণ সম্বন্ধীয় বিষয়বস্তুৰ সম্পূর্ণ কর্মসূচী অনুষ্ঠিত কৰে।

(ঙ) প্রদূষণ সম্বন্ধীয় কাৰিকৰী আৰু সাংখ্যিক তথ্যসমূহ সংগ্রহ, সঙ্কলন আৰু প্রকাশ কৰে।

(চ) কোনো বাণিজ্যিক ক্ষেত্রৰ কাযেদি বৈ যোৱা নলা-নর্দমাত কেনেদৰে জাৰৰ-জোথৰ

পেলাব লাগে বা সেই বোঁৱতী সুঁতি কেনেদৰে ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে তাৰ ব্যৱস্থাপুথি প্ৰস্তুত কৰে।

(ছ) পানীৰ উৎকৰ্ষ নিৰ্ণয়ৰ বাবে এক নিৰ্দিষ্ট মান স্থিৰ কৰে।

(জ) প্ৰদূষণ নিবাৰণ, নিয়ন্ত্ৰণ বা উপশমকৰণৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰ জোৰা কৰ্মসূচীৰ পৰিকল্পনা কৰে।

(ঝ) পানী, জাৱৰ-জোথৰ কঢ়িয়াই নিয়া খাল বা ব্যৱসায়িক ক্ষেত্ৰৰ কাষত থকা বোঁৱতী সুঁতিৰ পানীৰ নমুনাৰ পৰীক্ষাৰ বাবে গৱেষণাগাৰৰ নিৰ্মাণ কৰে আৰু স্বীকৃতি প্ৰদান কৰে।

ৰাজ্যিক প্ৰদূষণ নিয়ন্ত্ৰণ সমিতিয়েও ৰাজ্যিক স্তৰত একেবোৰ কাৰ্যই সম্পাদন কৰে সমিতিখন কেন্দ্ৰীয় প্ৰদূষণ নিয়ন্ত্ৰণ সমিতিৰ নিৰ্দেশতে নিয়ন্ত্ৰিত হয়।

- এই সমতিয়ে ৰাজ্য চৰকাৰক কোনো এটা জান বা কুঁৱা প্ৰদূষিত কৰিব পৰা যিকোনো উদ্যোগৰ অৱস্থান সম্পৰ্কত পৰামৰ্শ প্ৰদান কৰে।
- ই বোঁৱতীপানীৰ মান নিৰ্ণয় কৰে আৰু ব্যৱসায়িক প্ৰতিষ্ঠানৰ মাজেৰে পাৰ হৈ যোৱা কোনো জান, কুঁৱা, বোঁৱতী সুঁতি বা জাবৰ-জোথৰ কঢ়িয়াই নিয়া নলাৰ পৰা নমুনা সংগ্ৰহ কৰিব পাৰে।
- ৰাজ্যিক সমিতিক কোনো ব্যৱসায়িক প্ৰতিষ্ঠানৰ কাষৰে বৈ যোৱা বোঁৱতী সুঁতিৰ নমুনা সংগ্ৰহ কৰাৰ আইনগত অধিকাৰ প্ৰদান কৰা হৈছে। অৱশ্যে সেই কামৰ বাবে তেওঁলোকে সেই বোঁৱতী সুঁতিৰ কাষত বাস কৰা অধিবাসীসকল বা অধিবাসীসকলৰ কোনো প্ৰতিনিধিৰ উপস্থিতিত সেই কৰ্ম সম্পাদন কৰে। সংগ্ৰহ কৰা নমুনা দুটা ভাগত বিভাজিত কৰি, মোহৰ মাৰি, দয়ো পক্ষই স্বাক্ষৰ কৰি স্বাকৃতিপ্ৰাপ্ত গৱেষণাগাৰলৈ পৰীক্ষাৰ বাবে পঠিয়াব পাৰে। যদি নমুনা সুনিশ্চিত জল উৎকৰ্ষৰ মানৰ লগত নিমিলে (সৰ্বাধিক অনুমোদনযোগ্য সীমা অতিক্ৰম কৰে), তেতিয়া সেই পানী ব্যৱহাৰৰ বাবে অনুমোদন প্ৰদান নকৰে।
- প্ৰত্যেক শিল্পোদ্যোগে এক নিৰ্দিষ্ট প্ৰ-পত্ৰত তেওঁলোকৰ উদ্যোগৰ সকলো কাৰিকৰী বৰ্ণনা সংলগ্ন কৰি প্ৰয়োজনীয় নিৰ্দিষ্ট মাচুল প্ৰদান কৰি সেই উদ্যোগে বোঁৱতী সুঁতিক কিমান প্ৰদূষিত কৰিব (এক নিৰ্দিষ্ট সময়সীমাৰ বাবে) সেয়া নিৰূপণ কৰিবলৈ সমিতিৰ ওচৰত আৱেদন কৰিব লাগিব।
- এই সমিতিয়ে বাণিজ্যক্ষেত্ৰৰ কাষত অৱস্থিতি বোঁৱতী সুঁতি

উপযোগীতা থকাকৈ কোনেদৰে ব্যৱহাৰ আৰু প্ৰয়োগ কৰিব পাৰি তাৰ বাবেও পৰামৰ্শও প্ৰদান কৰে।

➢ **বন সংৰক্ষণ আইন, ১৯৮০** (The Forest Conservation Act, 1980)

বন সংৰক্ষণ আইন ১৯৮০, অৰণ্যৰ সংৰক্ষণ আৰু তাৰ লগত সম্পৰ্কীত দিশসমূহৰ লগত জড়িত। জম্মু আৰু কাশ্মীৰৰ বাহিৰে এই আইন সমগ্ৰ ভাৰততে প্ৰযোজ্য। এই আইনে সকলো ধৰণৰ অৰণ্য সামৰি লয়। ইয়াত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ আছে — সংৰক্ষিত অৰণ্য, সুৰক্ষিত অৰণ্য বা স্বত্ব নিৰ্বিশেষে অন্তৰ্ভুক্ত যিকোনো অৰণ্যৰ ভূমি। এই আইনৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল —

- এই আইনৰ অধীনত ৰাজ্য চৰকাৰক বনাঞ্চলৰ উদ্দেশ্যে অৰণ্যৰ ব্যৱহাৰ কৰাৰ অধিকাৰ প্ৰদান কৰিছে। যদি তেওঁলোকে তেনে বনাঞ্চল অন্য কোনো কামৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিব বিচাৰে তেতিয়া হ'লে ৰাজ্য চৰকাৰে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ পৰা আগতিয়াকৈ অনুমতি গ্ৰহণ কৰিব লাগিব। তাৰ পিছতহে সংৰক্ষিত অৰণ্যক অনা-অৰণ্যৰ উদ্দেশ্যে (যেনে — খনি স্থাপন)বা কিছু স্বাভাৱিকভাৱে গজা গছৰ পৰিষ্কাৰ কৰি সেই ঠাইত লাভজনক বা গুৰুত্বপূৰ্ণ গছ ৰোপণ কৰি পুনৰ বনানীকৰণ কৰাৰ আদেশ জাৰি কৰিব পাৰিব।
- সকলো প্ৰকাৰৰ অৰণ্যৰ সংৰক্ষণৰ উদ্দেশ্যে এই আইনখন প্ৰণয়ন কৰা হৈছে আৰু এখন মন্ত্ৰণা সমিতি গঠন কৰা হৈছে। এই সমিতিখনে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰক অৰণ্য সংৰক্ষণৰ বাবে অনুদান প্ৰদান কৰাৰ নিৰ্দেশ দিয়ে।
- এই আইনৰ অধীনত যিকোনো অৰণ্য অঞ্চলত হোৱা অবৈধ অনা-অৰণ্য কাৰ্যসমূহ তৎক্ষণাত বন্ধ কৰিব পাৰে।

➢ **বায়ু প্ৰদূষণ নিবাৰণ আৰু নিয়ন্ত্ৰণ আইন, ১৯৮১** (The Air Prevention and Control of Pollution Act, 1981)

বায়ু প্ৰদূষণ নিবাৰণ আৰু নিয়ন্ত্ৰণ আইন, ১৯৮১-ৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ এনেধৰণৰ —

- এই আইনত বায়ু প্ৰদূষণ নিবাৰণ, নিয়ন্ত্ৰণ আৰু হ্ৰাসকৰণৰ ব্যৱস্থা আছে।
- এই আইন মতে, — যিহেতু বায়ুমণ্ডলত গোটা, জলীয় বা বাষ্প পদাৰ্থ (ধ্বনিও অন্তৰ্ভুক্ত) উপস্থিতি হৈ আছে সেয়েহে এনেধৰণৰ সংমিশ্ৰণে মানুহ, আন কোনো প্ৰাণী, গছ-গছনি, প্ৰাকৃতিক সম্পদ বা পৰিৱেশৰ নিৰ্দ্দিষ্টভাৱে ক্ষতি কৰিব পাৰে আৰু সেয়াই বায়ু প্ৰদূষণ।
- ১৯৮৭ চনৰ আইনখনত ধ্বনি প্ৰদূষণকো প্ৰদূষণ হিচাপে সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে।

- কেন্দ্রীয় আৰু ৰাজ্যিক স্তৰত প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ সমিতিক বায়ু আইন কার্যকৰী কৰাৰ ঠিক সমান্তৰালভাৱে বায়ুৰ গুণ-মান উন্নত কৰা ক্রিয়াকলাপ কার্য ৰূপায়িত কৰাৰ মুখ্য কর্তৃত্বও দিছে। এই সমিতিয়ে অনুচ্ছেদ ১৭ৰ অধীনত বায়ুত বিষাক্ত দ্রব্য এৰি দিয়াৰ মাত্রা নির্ধাৰণ কৰা ৰীতি বা মানদণ্ড শিল্পোদ্যোগে সুনির্দিষ্টভাৱে অনুসৰণ কৰিছেনে নাই তাৰ নিৰীক্ষণ কৰিব লাগে। বিশ্লেষণ প্রতিবেদনৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শিল্পোদ্যোগক কাম চলাই যোৱাৰ সন্মতি প্রদান বা প্রত্যাখ্যান কৰা হয়।
- জল আইনৰ দৰে বায়ু আইনতো প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ সমিতিৰ সংবিধান, ক্ষমতা আৰু কার্যসূচীৰ লগতে হিচাপ- নিকাচ, হিচাপ নিৰীক্ষণ, জৰিমনা আৰু কার্যপদ্ধতিৰ সংজ্ঞা আগবঢ়োৱাৰ সুবিধা আছে।
- এই আইনৰ, অনুচ্ছেদ ২০ ত, মটৰ গাড়ীৰ ধোঁৱা নিক্ষেপন মানদণ্ড নিশ্চিত কৰা ব্যৱস্থা আছে। ইয়াৰ আধাৰত ৰাজ্য চৰকাৰে মটৰ গাড়ীৰ পঞ্জীয়নকাৰী ভাৰপ্রাপ্ত কৃর্তত্বক (মটৰ গাড়ী আইন, ১৯৩৭ অধীনত) আদেশ দিব পাৰে। সেই আদেশ বাধ্যতামূলকভাৱে গাড়ীচালকসকলে মানি চলিব লাগে।
- অনুচ্ছেদ ১৯-ৰ মতে, ৰাজ্যিক প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ সমিতিৰ সৈতে পৰামর্শ কৰি, ৰাজ্য চৰকাৰে ৰাজ্যৰ ভিতৰত এটি অঞ্চল, 'বায়ু প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ অঞ্চল' বুলি ঘোষিত কৰিব পাৰে আৰু কোনো অঞ্চলত অনুমোদনপ্রাপ্ত ইন্ধনৰ বাহিৰে বায়ু প্রদূষণ সৃষ্টিকাৰী অন্য ইন্ধনৰ ব্যৱহাৰ নিষিদ্ধ কৰিব পাৰে। কোনো মানুহে কার্যকৰী হৈ থকা 'বায়ু প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ অঞ্চলত' ৰাজ্যিক সমিতিৰ পূর্ব সন্মতি নোহোৱাকৈ ঔদ্যোগিক প্রতিষ্ঠান প্রতিষ্ঠা কৰিব নোৱাৰে।

➢ **পৰিৱেশ সুৰক্ষা আইন, ১৯৮৬** (The Environment Protection Act, 1986)

১৯ নবেম্বৰ, ১৯৮৬ চনত দেশৰ পাৰিপার্শ্বিকতা সুৰক্ষা বিষয়ৰ অগ্রণী পৃষ্ঠপোষক স্বর্গীয় প্রধানমন্ত্রী ইন্দিৰা গান্ধীৰ জন্ম বার্ষিকীৰ দিনা পৰিৱেশ (সুৰক্ষা) আইন, ১৯৮৬, কার্যকৰী কৰা হয়। এই আইন সমগ্র ভাৰততে প্রযোজ্য। এই আইনত পৰিৱেশ সম্বন্ধীয় কিছুমান সংজ্ঞা বর্ণনা কৰা হৈছে যিবোৰ এনেধৰণৰ —

- পৰিৱেশে পানী, বায়ু আৰু ভূমি সকলোকে সামৰি লয় আৰু এইবোৰৰ মানুহ তথা অন্য সকলো প্রাণী আৰু সম্পদৰ লগত থকা পাৰস্পৰিক সম্বন্ধ নিৰূপণ কৰে।
- পৰিৱেশ প্রদূষণ মানে হ'ল পৰিৱেশত কোনো গোটা, জলীয়া বা বাষ্পীয় পদার্থৰ মাত্রাধিক ঘনীভূত উপস্থিতি যিটো পৰিৱেশৰ বাবে ক্ষতি কাৰক।
- বিপদসংকুল পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰিব পৰা পদার্থ মানে হ'ল কোনো পদার্থ বা মিশ্রণ যিটোৰ ভৌত-ৰাসায়নিক বৈশিষ্ট্য পৰিচালনাই মানুহৰ, অন্য প্রাণীৰ,

সম্পদ বা পৰিৱেশৰ ক্ষতিৰ সম্ভাব্য কাৰণ হ'ব পাৰে।

এই আইনে কেন্দ্রীয় চৰকাৰক পৰিৱেশৰ সংৰক্ষণ আৰু উন্নীতকৰণৰ বাবে ব্যৱস্থা লোৱাৰ কর্তৃত্ব দিছে। আনহাতে ৰাজ্য চৰকাৰে এই কাম-কাজবোৰৰ সমন্বয় সাধন কৰে। এই আইনৰ অধীনত কেন্দ্রীয় চৰকাৰৰ অতি গুৰুত্বপূর্ণ কৰণীয়বোৰ হ'ল-

(ক) বিভিন্ন অঞ্চল আৰু উদ্দেশ্যৰ বাবে বায়ু, পানী আৰু ভূমিৰ গুণগত মানদণ্ড নির্ণয় কৰা।

(খ) বিভিন্ন অঞ্চলৰ বাবে বিভিন্ন পৰিৱেশৰ দূষিতকাৰী দ্রব্যৰ (ধ্বনি সহিতে) সর্বাধিক অনুমোদনযোগ্য সীমা নির্দিষ্ট কৰা।

(গ) বিপদসংকুল পদার্থৰ পৰিচালনা কার্যৰ বাবে কার্যপদ্ধতি আৰু নিৰাপত্তাজনিত ব্যৱস্থা নির্ধাৰণ কৰা।

(ঘ) বিভিন্ন অঞ্চলত বিপদসংকুল পদার্থৰ পৰিচালনা কার্য নিবাৰণ আৰু নিয়ন্ত্রণ কৰা।

(ঙ) বিভিন্ন অঞ্চলত শিল্পোদ্যোগৰ স্থাপন নিষেধ তথা নিয়ন্ত্রণ কৰা আৰু আন কিছুমান অঞ্চলত শিল্পোদ্যোগৰ কাম-কাজ চলাই যোৱা।

(চ) পৰিৱেশ প্রদূষণৰ কাৰণ হ'ব পৰা দুর্ঘটনা নিবাৰণৰ বাবে কার্যপদ্ধতি আৰু নিৰাপত্তা ব্যৱস্থা গঢ়ি তোলা। এনে দুর্ঘটনাৰ বাবে প্রতিকাৰমূলক ব্যৱস্থা প্রদান কৰা।

পৰিৱেশৰ সুৰক্ষা আৰু সংৰক্ষণৰ বাবে কম-বেছি পৰিমাণে সমগ্র পৃথিৱীত বিভিন্ন আইন সংগত ব্যৱস্থা লোৱা হৈছে। কিন্তু এই আইনসমূহৰ প্রভাৱ বৰ সন্তোষজনক নহয়। এইটো মন কৰা হৈছে যে, আইনী নিয়ম কানুনে কেতিয়াও মানুহৰ আচৰণ আৰু ব্যৱহাৰ সলনি কৰাত সন্তোষজনক পৰিনাম আনিব পৰা নাই । প্রধানকৈ যিসকল সমগ্র পৰিৱেশৰ উৎকর্ষমানৰ অৱনতিৰ বাবে দায়ী সেইসকলৰ ক্ষেত্রত এয়া অধিক প্রযোজ্য। সেয়েহে, পৰিৱেশবিজ্ঞানী আৰু চিন্তাবিদসকলে ভাবিছিল যে জনসাধাৰণৰ মাজত পাৰিপার্শ্বিকতা কেন্দ্রিক আচৰণৰ সুৰক্ষাৰ বাবে প্রয়োজনীয় সচেতনতা সৃষ্টি কৰা উচিত। ইয়াৰ বাবে শিক্ষাক অতি গুৰুত্বপূর্ণ শক্তি ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি।

জানি থোৱা ভাল

- বহল ভিত্তিত বন্যপ্রাণীৰ সুৰক্ষাৰ পৰা বহনক্ষম উন্নয়নৰ প্রক্রিয়ালৈকে সমস্ত কথাই সংৰক্ষণৰ ধাৰণাটোত অন্তর্ভুক্ত হৈ আছে।
- সম্পদ সংৰক্ষণৰ উদ্দেশ্যসমূহ হ'ল মৌলিক পাৰিপার্শ্বিক প্রণালীৰ ৰক্ষণাবেক্ষণ, জৈৱ বৈচিত্র সংৰক্ষণ ইত্যাদি।
- ভাৰত চৰকাৰে গ্রহণ কৰা পৰিৱেশ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষা সম্বন্ধীয় গুৰুত্বপূর্ণ আইনসমূহ হ'ল বণ্যপ্রাণী (সুৰক্ষা) আইন, ১৯৭২ (Wildlife Protection Act 1972) জল (প্রদূষণ নিবাৰণ আৰু নিয়ন্ত্রণ) আইন ১৯৭৪ (Water Prevention and Control of Pollution Act, 1974), বন (সংৰক্ষণ) আইন, ১৯৮০ (Forest Conservation Act, 1980)

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্নঃ ১ পৰিৱেশ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ ধাৰণাটো বর্ণনা কৰক।

.....

.....

প্রশ্নঃ ২ জল (প্রদূষণ নিবাৰণ আৰু নিয়ন্ত্রণ) আইন, ১৯৭৪ ৰ প্রধান বৈশিষ্ট্যসমূহ উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্রশ্নঃ ৩ অনুচ্ছেদ ৪৮ A (Article 48 A) সম্পর্কে চমুকৈ লিখক।

.....

.....

১০.৩.২পৰিৱেশৰ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ বাবে ব্যক্তি আৰু সমাজৰ ভূমিকা

পৰিৱেশ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ বাবে ব্যক্তি হ'ল অতি তাৎপর্যপূর্ণ কাৰক। বিভিন্ন পৰিৱেশত মানুহে কৰা বহুতো কাম-কাজ বিভিন্ন পৰিৱেশিক সমস্যাৰ কাৰণ হৈ পৰিছে। সেয়েহে মানুহে পৰিৱেশ আৰু প্রকৃতিৰ সংৰক্ষণৰ প্রতি নিজকে সচেতন আৰু শিক্ষিত কৰিতোলা উচিত। প্রাকৃতিক আৰু পাৰিপার্শ্বিক সম্পদ সংৰক্ষণৰ ক্ষেত্রত ব্যক্তিৰ উপভোক্তা হিচাপে ভূমিকাও অতি তাৎপর্যপূর্ণ। প্রকৃতিৰ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ প্রতি ব্যক্তিয়ে আগবঢ়াব পৰা অৱদানৰ এটি চমু আভাস তলত উল্লেখ কৰা হ'ল-

➢ **জল সংৰক্ষণ** [Conservation of Water] ঃ পানী মানুহৰ বাবে জীৱনদায়িনী আৰু জীৱন ৰক্ষাকাৰী উৎস। দ্রুত উদ্যোগীকৰণ আৰু নগৰীকৰণ প্রক্রিয়াই জল প্রদূষণত প্রৱলভাৱে প্রভাৱিত কৰিছে। খোৱা পানীৰ অপৰিমিত ব্যয় আৰু অপব্যৱহাৰে প্রায়ে নগৰত পানী দুর্যোগৰ সৃষ্টি কৰিছে। সচেতনতাৰ অভাৱ আৰু বদ্ অভ্যাসেই অপচয় আৰু জল প্রদূষণৰ বাবে দায়ী। এই ক্ষেত্রত প্রতিগৰাকী ব্যক্তিয়ে কৰিবলগীয়া কামসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল —

- কাপোৰ ধোৱা, গা ধোৱা, দাঁত ঘহাঁ ইত্যাদি কামৰ পিছত পানীৰ কল খোলা ৰাখিব নালাগে।
- পানীৰ নিঃসাৰণ নিৰীক্ষণ কৰিব লাগে আৰু তৎক্ষণাত মেৰামতি কৰিব লাগে।
- ঘৰত পানীৰ পৰিমিত সংৰক্ষণৰ বাবে পানীৰ কলত নিয়ন্ত্রণ যতন লগাব লাগে।
- বৰষুণৰ পানী সংগ্রহ আৰু ব্যৱহাৰৰ সুব্যৱস্থাৰ গ্রহণ কৰিব লাগে । অর্থাৎ,

বৰষুণৰ পানী জমা কৰা ব্যৱস্থাবোৰক উৎসাহিত কৰিব লাগে।

- উদ্যোনত পানী ব্যৱহাৰ কৰোতে পৰিমিতভাৱে ব্যয় কৰিব লাগে।
- চাবোন যুক্ত পানী কাপোৰ ধোৱাৰ বাবে পুনৰ ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে।

➢ **ভূমি সংৰক্ষণ** (Conservation of Soil) ঃ সকলো ধৰণৰ জৈৱিক বৃদ্ধি আৰু বিকাশ ভূমিৰ দ্বাৰাহে সম্ভৱপৰ হ'ব পাৰে। সেয়েহে, ভূমি প্ৰদূষণ আৰু স্খলনৰোধ কৰি ভূমি সংৰক্ষণ কৰাত গৰাকী হিচাপে মানুহৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ দায়িত্ব আছে। কিন্তু কৃষিজীৱি বিজ্ঞানসন্মত পথ আৰু ভূমি সংৰক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত কৃষিজীৱিলোকৰ জ্ঞানৰ অভাৱ ভূমি প্ৰদূষণ ৰোধৰ এটি সমস্যা হিচাপে দেখা দিছে। এই ক্ষেত্ৰত ব্যক্তিৰ বিশেষ ভূমিকা নিম্নলিখিত ধৰণৰ হ'ব পাৰে —

- ব্যক্তিগত গৃহ নিৰ্মাণ কৰোতে আগৰেপৰা থকা গছবোৰ সম্পূৰ্ণ উভালি পেলাব নালাগে।
- আমি বিভিন্ন ধৰণৰ আলংকৰিক গছ, তৃণ-লতা আদি উদ্যানত আৰু মুকলি অঞ্চলত ঘাঁহ ৰুব লাগে । ই ভূমি আটিল কৰিব আৰু ইয়াৰ অৱক্ষয় ৰোধ কৰিব।
- ব্যক্তিয়ে পথৰ কাষত ছাঁ দিয়া গছ ৰোপন কৰা অভ্যাস গঢ়ি তোলা উচিত।
- কৃষিভিত্তিক উদ্দেশ্যত ৰাসায়নিক সাৰৰ সলনি জৈৱসাৰহে ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে।
- খেতি-বাতি কৰাৰ আগতে ভূমি পৰীক্ষণ কৰাটো আৱশ্যকীয়।

➢ **শক্তি সংৰক্ষণ** (Conservation of Energy) ঃ মানৰ সভ্যতাৰ বিকাশৰ বাবে শক্তি এটি প্ৰধান উৎস। বৰ্তমানৰ বৃহৎ আৰু ক্ৰমবৰ্দ্ধমান জনবসতিবোৰত বিভিন্ন কাৰ্য-কলাপৰ কাৰণে বিপুল পৰিমাণৰ শক্তি নিবেশৰ প্ৰয়োজন হৈছে। এতেকে গৃহ আৰু ঔদ্যোগিক উদ্দেশ্যৰ বাবে ব্যৱহৃত হোৱা শক্তিৰ পৰিমাণ হ্ৰাস কৰিবলৈ শক্তি সংৰক্ষণ অত্যাৱশ্যকীয় প্ৰয়োজনীয়তাত পৰিণত হৈছে। উন্নয়নমূলক দেশবোৰৰ প্ৰতিজন ব্যক্তিয়ে বিশেষকৈ এই সমস্যা হ্ৰাস কৰিবলৈ ঘৰত শক্তিৰ অপচয় ৰোধ কৰাৰ সুঅভ্যাস গঢ়ি তুলিব লাগে। এই ক্ষেত্ৰত ব্যক্তিৰ ভূমিকা এনেধৰণৰ হোৱা উচিত —

- ব্যৱহাৰ নোহোৱা সময়ত বৈদ্যুতিক সঁজুলিবোৰ নিয়মিতভাৱে বন্ধ কৰি থ'ব লাগে।
- প্ৰাকৃতিক উৎস, যেনে সূৰ্য ৰশ্মিৰ দ্বাৰা আহৰিত তাপ শক্তি ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে।
- যেতিয়া অপৰিহাৰ্য তেতিয়াহে হিটাৰৰ দৰে উচ্চ শক্তি সম্পন্ন যতন ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে।
- আহাৰ ৰান্ধোতে সৌৰপাত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰি এল. পি. জি ব্যয় হ্ৰাস কৰিব লাগে।
- গ্ৰীষ্মৰ প্ৰৱল গৰম হ্ৰাস কৰিবৰ বাবে ছাঁ দিব পৰা গছ ৰোপণ কৰিব লাগে।

- শীতকালত ঊনী কাপোৰ ব্যৱহাৰ কৰি শীত-তাপ নিয়ন্ত্রণ যন্ত্র ব্যৱহাৰৰ অভ্যাস পৰিহাৰ কৰিব লাগে।

➢ **বন্যপ্রাণী সংৰক্ষণ** (Conservation of Wildlife) ঃ মানুহ তেতিয়াহে জীয়াই থাকিব যেতিয়া আন জীৱ জন্তুও জীয়াই থাকিব। সেয়েহে মানুহ আৰু জীৱ জগতৰ মাজত এটি প্রাকৃতিক সামঞ্জস্য আৰু পাৰিপার্শ্বিক সমতা স্থাপন কৰাটো আৱশ্যকীয়। মানুহৰ দ্বাৰা বনৰীয়া জন্তুৰ জীৱন বিনাশ কৰাটো বন্ধ হোৱা উচিত। সেয়েহে, বন্যপ্রাণী সংৰক্ষণ ব্যক্তি আৰু সমাজৰ এটি নৈতিক দায়িত্ব। এই ক্ষেত্রত জীৱ-জন্তুৰ প্রতি ব্যক্তিৰ দায়িত্বসমূহ নিম্নলিখিত ধৰণৰ —

- মানুহে স্বভাৱ বা আচৰণৰ সলনি কৰি জন্তুৰ প্রতি আন্তৰিকতা বঢ়াব লাগিব।
- চোৰাং চিকাৰীৰ দ্বাৰা বনৰীয়া জন্তুৰ হত্যা বে-আইনী বুলি ধৰিব আৰু শাস্তি প্রদানৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব।
- বনৰীয়া জন্তু হত্যা কৰাৰ সলনি সিহঁতক জীৱন্তে ধৰিব আৰু চিৰিয়াখানাত ৰাখিব লাগিব।
- জন্তুৰ শৰীৰ, যেনে ছালৰ পৰা উৎপাদিত দ্রব্যৰ ব্যৱসায় বা বাণিজ্যিকভাৱে কৰা ব্যৱহাৰ বন্ধ কৰিব লাগিব।

➢ **বনজ সম্পদৰ সংৰক্ষণ** (Conservation of forest resources) ঃ দেশৰ অর্থনৈতিক উন্নয়নৰ বাবে বনজ সম্পদসমূহ অমূল্য প্রাকৃতিক উৎস। মানুহৰ দায়িত্বশীল আচৰণৰ দ্বাৰা এইবোৰৰ সংৰক্ষণ বা সঞ্চয় কৰিব পাৰি। বনজ সম্পদৰ দ্বাৰা মানুহে ঔদ্যোগিক প্রয়োজনসমূহ সর্বাঙ্গীনভাৱে পূৰণ কৰিব পাৰে। ইয়াৰ সংৰক্ষণ আৰু ব্যৱহাৰৰ বাবে ব্যক্তি আৰু সমাজে দায়িত্বশীল ভূমিকা পালন কৰা উচিত।এনে কেইটামান ভূমিকা তলত উল্লেখ কৰা হৈছে-

- চৰকাৰৰ পৰা প্রয়োজনীয় সহায়-সাহায্য লৈ অৰণ্যত গছ ৰোপণ কৰা অনুষ্ঠানৰ আয়োজন কৰিব লাগে।
- বনজ সম্পদৰ সুৰক্ষাৰ বাবে ব্যক্তিগত আৰু সমূহীয়াভাৱে দৃঢ় সজাগতা বজাই ৰাখিব লাগে।
- বনজাত দ্রব্যসমূহৰ সংৰক্ষণৰ বাবে চৰকাৰে গঠন কৰা নিয়ম আৰু আইনসমূহৰ বিষয়ে সকলো ব্যক্তি সজাগ হ'ব লাগে আৰু সেইবোৰ মানি চলিব লাগে।
- সমাজ বিৰোধী চক্রৰ পৰা বনজ সম্পদবোৰ সংৰক্ষিত কৰি ৰাখিবৰ বাবে স্থানীয় সম্প্রদায়ৰ লোক আৰু বন বিভাগে সহযোগিতাৰ পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰিব লাগে।
- বন বিভাগে বনজ সম্পদৰ সংৰক্ষণ আৰু সঞ্চয়ৰ বাবে স্থানীয় লোকক প্রশিক্ষণ দিব লাগে।
- বন নিৰাপত্তাৰক্ষীসকলক চোৰাং-চিকাৰী আৰু কাঠৰ চোৰাং ৰেপাৰীৰ পৰা বন

সুৰক্ষিত ৰাখিব পৰাকৈ সুপ্ৰশিক্ষণ আৰু অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰৰে সুসজ্জিত কৰিব লাগে।

বনজ সম্পদৰ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত সমাজৰ ভূমিকা অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ। আমি উপলব্ধি কৰাতো অতি জৰুৰী যে আমি সকলোৱে পৰিৱেশৰ অংশ তথা আমি গছ আৰু জন্তুৰ সুৰক্ষাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় ব্যৱস্থা ল'ব পাৰোঁ। দুয়োটাই আমাৰ কাৰণে সৌন্দৰ্যবৰ্দ্ধক আৰু আৱশ্যকীয় কথা। সেয়েহে, এই পৃথিৱীৰ সকলো বাসিন্দাই জন্তু আৰু গছৰ জীৱন ৰক্ষা কৰাত সহায় কৰিব লাগে। যদি আমি আমাৰ পৰিৱেশক ভালদৰে চোৱা-চিতা কৰো, তেতিয়াহে ই দীৰ্ঘকাললৈ বৰ্তি থাকিব।

বিভিন্ন উপায়েৰে পৰিৱেশৰ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ কাৰণে সমাজে পালন কৰা গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকাৰ বহুতো উদাহৰণ আছে। বনজ সম্পদ সংৰক্ষণৰ বাবে চলা "চিপকো" (Chipko) আন্দোলন ভাৰতৰ উত্তৰাখণ্ড অঞ্চলৰ দৰিদ্ৰ শ্ৰেণী মানুহে আৰম্ভ কৰা এক অভূতপূৰ্ব আন্দোলন। হিন্দীত "চিপকো" (Chipko) মানে হ'ল 'সাবটি ধৰা' ই এক স্ত্ৰী আন্দোলন হিচাপে আৰম্ভ হৈছিল, য'ত মহিলাসকলে গছ সাবটি ধৰি গছ কটাৰ প্ৰতিবাদ কৰিছিল। এই আন্দোলনে ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত বিশেষ প্ৰচাৰ আৰু সফলতা লাভ কৰিছে। মেধা পাটকাৰে আৰম্ভ কৰা 'নৰ্মদা বচাও আন্দোলন' (Narmada Bachao Andolan) সম্পদ সংৰক্ষণত সমাজে পালন কৰা বৃহৎ ভূমিকাৰ আন এটি উৎকৃষ্ট উদাহৰণ।

এইদৰে বহনক্ষম উন্নয়ণৰ বাবে আমাৰ পৰিৱেশৰ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ লগতে পৃথিৱীত মানুহৰ তাৎপৰ্যপূৰ্ণ অস্তিত্ব বৰ্তাই ৰখাৰ ক্ষেত্ৰত সমাজে অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে।

জানি থোৱা ভাল

- পৰিৱেশৰ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত ব্যক্তিৰ ভূমিকা অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ।
- প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়ে জল সম্পদৰ সংৰক্ষণৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ উপলব্ধি কৰি জল সংৰক্ষণৰ প্ৰচেষ্টা আৰম্ভ কৰিব লাগে।
- আমি গাইগুটিয়াভাৱে শক্তি সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা ল'ব লাগে।
- পৰিৱেশৰ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত সমাজে অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্নঃ ৪ জল সংৰক্ষণৰ বাবে যিকোনো তিনিটা উপায় উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্রশ্নঃ ৫ পৰিৱেশ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ বাবে সমাজৰ ভূমিকা চমুকৈ বর্ণনা কৰক (৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

.....

.....

চিন্তা-চর্চা কৰক

পৰিৱেশ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ ক্ষেত্রত মহিলাৰ ভূমিকাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক। নিজৰ মন্তব্য লিখক।

.....

.....

১০.৪ বহনক্ষম উন্নয়নৰ ধাৰণা

তুলনামূলকভাৱে বহনক্ষম উন্নয়ন এটি নতুন ধাৰণা। ই বর্তমানৰ পৰিৱেশ পতনৰ ফলত মানুহৰ মনত সৃষ্টি হোৱা নতুন উপলব্ধি। মানুহে নিজৰ তাৎক্ষণিক প্রয়োজন পূৰণ কৰিবৰ বাবে পৰিৱেশৰ একেবাৰে অমনোযোগী আৰু অসাৱধান ব্যৱহাৰ কৰে। কিন্তু ই একধৰণৰ আত্মঘাতী আচৰণৰ বাহিৰে একো নহয়। সেয়েহে বহনক্ষম উন্নয়নৰ বাবে মানুহৰ মনত যুক্তিৰ উদ্রেক হোৱাৰ প্রয়োজন যাতে এই দিশত চিন্তা আৰু কাম কৰিব পাৰে।

বহনক্ষম উন্নয়নৰ ধাৰণা মতে ভৱিষ্যত সামাজিক উন্নয়নৰ বাবে মানুহৰ উচ্চাভিলাসত কোনোধৰণৰ ব্যাঘাত নিদিয়াকৈ সুফলদায়ক পৰিৱেশ পৰিকল্পনাক বাস্তৱত ৰূপায়িত কৰাটো সম্ভৱপৰ হ'ব পাৰে। বর্তমান আৰু ভৱিষ্যৎ উভয় প্রজন্মৰ জীৱন যাপনৰ মান আৰু জীৱন উন্নত কৰাই ইয়াৰ লক্ষ্য। বহনক্ষম উন্নয়ণৰ ধাৰণাৰ মূলবাণী হ'ল বর্তমানত জীয়াই থকা আৰু ভৱিষ্যতৰ বাবে জীয়াই ৰখা। আমি কিমান সুচাৰুভাৱে বর্তমানৰ আর্থ-সামাজিক আৰু পাৰিপার্শ্বিক প্রয়োজনৰ ভাৰসাম্য বজাই ৰাখিব পাৰোঁ। তাৰ ওপৰত ভৱিষ্যতৰ প্রয়োজনীয়তা পূৰণৰ বিষয়টো নির্ভৰশীল। এই উন্নয়নৰ ধাৰণাটোৱে বিশ্বাস কৰে যে মানুহৰ আর্থ-সামাজিক উন্নয়ন, বর্তমানক লৈ মানুহৰ আশা আৰু ইচ্ছাক ভৱিষ্যতে কোনো ব্যাঘাত নোহোৱাকৈ বাস্তৱ ৰূপ দিব পৰা যায়। এই উদ্দেশ্যত উপনীত হ'বৰ বাবে, মানুহে যি পৰিৱেশত থাকে আৰু যাৰ দ্বাৰা বিকাশ সাধন হয় তাৰ প্রতি

মানুহৰ আচৰণ আৰু মনোভাব সলনি কৰা প্ৰয়োজন। গান্ধীজীয়ে কৈছিল, "সকলোৰে প্ৰয়োজন পূৰাবৰ বাবে প্ৰকৃতিত যথেষ্ট আছে, কিন্তু প্ৰকৃতিয়ে সকলোৰে লোভ পূৰণ কৰিব নোৱাৰে।" মানুহৰ দ্বাৰা প্ৰাকৃতিক সম্পদৰ স্বাৰ্থপৰ, একপক্ষীয় আৰু ব্যৱহাৰৰ কাৰণে বহনক্ষম উন্নয়ন ক্ষতিগ্ৰস্থ হৈছে।

উন্নয়নৰ এই নতুন উপলব্ধিকৰণ প্ৰথমবাৰৰ বাবে প্ৰতিফলিত হৈছিল ১৯৮৭ চনৰ পৰিৱেশ আৰু উন্নয়নৰ বিশ্ব আয়োগত (World Commission on Environment and development) ইয়াক ব্ৰাণ্ডট ল্যান্ড্ প্ৰতিবেদন (Brundt Land Report) বুলি জনা যায়। এই প্ৰতিবেদনত কোৱা হৈছিল, "বহনক্ষম উন্নয়ন হ'ল এনে এটি উন্নয়ন যিটোৱে বৰ্তমানৰ প্ৰয়োজন পূৰণ কৰে ভৱিষ্যৎ প্ৰজন্মৰ সামৰ্থৰ আপোচ নকৰাকৈ সিহঁতৰ প্ৰয়োজনসমূহ পূৰ কৰে।" এই ধাৰণাৰ সমৰ্থনত ক'ব পাৰি যে আজি যদি আমি এডাল গছ কাটো তেন্তে ভৱিষ্যতে দুডাল গছ ৰোপন কৰিব লাগে। ১৯৯২ চনত ৰিঅ'-ডি-জেনেৰিঅ' (Rio-De-Janerio) ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ পৰিৱেশ বিষয়ক সম্মিলনত (UN Conference) বিষয়সূচী ২১ ৰ সৈতে (Agenda 21) ই বহনক্ষম উন্নয়ণৰ বাবে লোৱা আন্দোলনত সমৰ্থন কৰা প্ৰতিশ্ৰুতি দিছিল।

১০.৪.১ বহনক্ষম উন্নয়নৰ ধাৰণাত অন্তৰ্নিহিত হৈ থকা মুখ্য বৈশিষ্ট্যসমূহ

ওপৰৰ আলোচনাৰ আধাৰত আমি বহনক্ষম উন্নয়নৰ ধাৰণাত আৰ্ন্তনিহিত হৈ থকা মুখ্য বৈশিষ্ট্যসমূহ এনেধৰণে আলোচনা কৰিব পাৰোঁ —

- ভৱিষ্যতত কোনো ব্যাঘাত নজন্মোৱাকৈ মানুহৰ বৰ্তমানৰ আৰ্থ-সামাজিক অৱস্থাৰ উন্নয়ন সাধন কৰিব পাৰি।
- বহনক্ষম উন্নয়নৰ বাবে সু-চিন্তিত বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তিভিত্তিক কাৰ্যসূচীৰ প্ৰয়োজন।
- যিকোনো কাৰ্য-কলাপক বহনক্ষম বুলি ক'ব পাৰি যদিহে ই ভৱিষ্যতৰ আশা আৰু প্ৰয়োজনসমূহৰ বিষয়ে ইতিবাচকভাৱে বিবেচনা কৰে।
- বহনক্ষম উন্নয়ন হ'ল মানুহৰ যুক্তিপূৰ্ণ, সু-চিন্তিত আৰু দূৰদৰ্শী কাৰ্য পৰিকল্পনা। ইয়াক তাৎক্ষণিক, আকস্মিক আৰু অদূৰদৰ্শী আচৰণ বুলি ক'ব পৰা নায়ায়।
- এনে ধৰণৰ উন্নয়নে উচ্চ-নীচ, ধনী আৰু দুখীয়াৰ কোনো প্ৰভেদ নৰখাকৈ সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীৰ লোককে সামৰি লয়।
- ই এই ধাৰণা প্ৰবৰ্তন কৰে যে বৰ্তমান প্ৰজন্মৰ মানুহৰ তেওঁলোকৰ উত্তৰ পুৰুষৰ প্ৰতি দায়িত্ববোধ আছে।
- বহনক্ষম উন্নয়নৰ সমৰ্থনত মানুহে অযথা প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা পৰিহাৰ কৰিব লাগে আৰু বুজাপৰা তথা সহযোগিতাৰ ভাব বিকাশ কৰিব লাগে।
- বহনক্ষম উন্নয়ন মানুহৰ মনৰ উচিত নৈতিক প্ৰমূল্যৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল।
- বিশ্বৰ বিভিন্ন দেশে উমৈহতীয়াভাৱে গ্ৰহণযোগ্য এক অৰ্থনৈতিক মূলনীতি প্ৰস্তুত কৰাৰ

প্রয়োজন।

- বিশ্ব সম্প্রদায়ে বহনক্ষম উন্নয়ন সম্পর্কত থকা উমৈহতীয়া সহমতৰ ভিত্তিত এক উমৈহতীয়া আদর্শগত নীতি মানি চলা দৰকাৰ।

১০.৪.২ বহনক্ষম উন্নয়নৰ বাবে শিক্ষা

বহনক্ষম পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰাৰ বাবে বর্তমান প্রজন্মই ল'বলগীয়া কিছুমান প্রয়োজনীয় পদক্ষেপ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল —

➢**জনসংখ্যা নিয়ন্ত্রণ** ঃ জনসংখ্যা বিস্ফোৰণৰ ফলত পৰিৱেশত অস্বাভাৱিক চাপ পৰিছে আৰু সম্ভাব্য সকলো ধৰণে পৰিৱেশ প্রদূষণ, বিনাশ আৰু অৱনতিৰ সৃষ্টি হৈছে। সেয়েহে, যিবোৰ, দেশ অত্যধিকজনসংখ্য সমস্যাৰ দ্বাৰা আক্রান্ত তেওঁলোকে জনসংখ্যা হ্রাস কৰাৰ বাবে তৎক্ষণিক আৰু সুচিন্তিত পদক্ষেপ ল'ব লাগে।

➢**সার্বজনীন স্বীকৃতি** ঃ উন্নয়নৰ বাবে বহনক্ষম পৰিৱেশৰ প্রশ্নটো সামাজিক আৰু ধর্মীয় বিবেচনাৰ উর্ধ্বত। সম্পূর্ণৰূপে আন্তঃৰাষ্ট্রীয় শ্রদ্ধা আৰু প্রশংসা লাভ কৰা উচিত।

➢ **গণ সজাগতাৰ অনুষ্ঠান** ঃ আঞ্চলিক, ৰাষ্ট্রীয় আৰু আন্তঃৰাষ্ট্রীয় পর্যায়ত ব্যাপক গণ সজাগতাৰ অনুষ্ঠান আয়োজন কৰিব লাগে। গণ সংবাদ মাধ্যমে বহনক্ষম উন্নয়নৰ বাবে কার্যকাৰী অনুষ্ঠানসূচী প্রস্তুত কৰিব লাগে।

➢ **প্রমূল্য ভিত্তিত শিক্ষা** ঃ বহনক্ষম কৰি তুলিবৰ বাবে পৰিৱেশ সংৰক্ষণৰ ধাৰণা সম্পর্কত মানুহৰ মনত উচিত মূল্যবোধৰ ধাৰণা গঢ়ি তুলিব লাগে। সেইকাৰণে উচিত আন্তৰিকতাৰ সৈতে শিশুক প্রমূল্য ভিত্তিক শিক্ষা দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে।

➢ **সৌন্দর্যবোধৰ শিক্ষা** ঃ বহনক্ষম উন্নয়নৰ বাবে মানুহৰ জীয়াই থকাৰ এটি সৌন্দর্যাত্মক ভাব আৰু এটি সুন্দৰ জীৱন শৈলী গঢ়ি তোলাটো প্রয়োজনীয়। শিশুৰ মনত এই ভাব বৃদ্ধি কৰাৰ প্রয়োজন যাতে সিহঁতে শিক্ষা জীৱনৰ আৰম্ভণিৰ পৰা প্রকৃতিৰ সৌন্দর্য বুজিব আৰু উপলব্ধি কৰিব পাৰে।

➢**পৰিৱেশ পৰিকল্পনা** ঃ এটা অঞ্চলত সুস্থ পৰিৱেশ এটা সৃষ্টি কৰাৰ কামটো সংশ্লিষ্ট কর্তৃপক্ষই প্রকৃত নিষ্ঠাৰ সৈতে কৰা উপযুক্ত পৰিকল্পনা আৰু ইয়াৰ সম্পাদনাৰ ওপৰত যথেষ্ট নির্ভৰশীল। দুর্নীতি আৰু ন্যস্ত স্বার্থ জড়িত প্রভাৱৰ পৰা মুক্ত কৰি ৰাখি এনে কাম-কাজবোৰ নিষ্ঠা সহকাৰে সম্পাদন কৰিব লাগে।

➢ **আইন বলবৎকৰণ** ঃ এতিয়ালৈকে পৰিৱেশ সুৰক্ষাৰ বাবে বহুকেইখন আইন প্রণয়ন কৰা হৈছে। এই আইনবোৰৰ উচিত প্রয়োগৰ দ্বাৰা যাতে বিচাৰামতে ফলাফল পাব পাৰি তাৰ বাবে আইন প্রৱর্তন কর্তৃপক্ষৰ ওপৰত বেছি গুৰুত্ব দিব লাগে। ইয়াৰ বাবে ৰাজনৈতিক সদিচ্ছা অপৰিহার্য ।

➢**আচৰণ পৰিৱর্তন** ঃ সুস্থ পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰাৰ বাবে মানুহৰ আচৰণ পৰিৱর্তন কৰাত

অধিক মনোযোগ দিব লাগে। পৰিৱৰ্তিত পৰিৱেশৰ লগত মিলাকৈ মানুহৰ পুৰণি দৃষ্টিভঙ্গী, আচৰণ, ৰুচি আৰু অভ্যাস সলনি কৰিব লাগে।

➢ **গণ অভিমতৰ সৃষ্টি ঃ** গণ অভিমত সৃষ্টি কৰাৰ বাবে আলোচনা, অধ্যয়ন-চক্ৰ, আলোচনা চক্ৰ, প্ৰদৰ্শনী, গণ-প্ৰদৰ্শন ইত্যাদি অনুষ্ঠিত কৰিলে অধিক সুফল পোৱা যাব। মানৱতাবাদী, বৈজ্ঞানিক, বুদ্ধিজীৱী, শিক্ষক, উদ্যোগপতি আৰু চৰকাৰী কৰ্মচাৰীৰ প্ৰতিনিধিত্বত শক্তিশালী সাংগঠনিক সমিতি গঠন কৰিব লাগে।

➢ **আন্তঃ বিষয়ৰ গৱেষণা ঃ** পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ বিস্তৃত হোৱাৰ বাবে বৈজ্ঞানিক আৰু প্ৰযুক্তিবিদৰ দ্বাৰা আন্তঃবিষয়ৰ অধ্যয়ন আৰু গৱেষণাৰ জৰিয়তে বিভিন্ন বিষয়বস্তু আৰু সমস্যা বুজাৰ প্ৰচেষ্টা চলাব লাগে। তেওঁলোকৰ সিদ্ধান্তসমূহ সংশ্লিষ্ট কৰ্তৃপক্ষৰ দ্বাৰা নিয়মীয়াকৈ কাৰ্যৰূপায়িত কৰিব লাগে।

অগ্ৰগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্নঃ 6 বহনক্ষম উন্নয়নৰ ধাৰণাটোৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

.....

.....

প্ৰশ্নঃ 7 বহনক্ষম উন্নয়নৰ বাবে শিক্ষা প্ৰদান কৰোতে ল'বলগীয়া বিভিন্ন কৌশলসমূহ উল্লেখ কৰক।

.....

.....

১০.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টিৰ আলোচনাৰ পৰা আমি শিকিলোঁ —

- পৰিৱেশ সংৰক্ষণ মানে হ'ল সমগ্ৰ পৰিৱেশত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা প্ৰাকৃতিক সম্পদবোৰৰ এটি বিশেষ পৰিকল্পিত পৰিচালনা য'ত সম্পদৰ মাত্ৰাধিক প্ৰয়োগ, প্ৰদূষণ, ধ্বংস প্ৰতিৰোধ কৰি ভৱিষ্যতলৈ সম্পদ ব্যৱহাৰ আৰু বহনক্ষম উন্নয়ন সুনিশ্চিত কৰিব পাৰি।
- প্ৰকৃতিৰ সুৰক্ষাৰ দ্বাৰাহে প্ৰকৃতিৰ সংৰক্ষণ সম্ভৱপৰ হ'ব পাৰে।
- দেশত পৰিৱেশ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ লগত জড়িত বিভিন্ন আইন প্ৰস্তুত কৰা হৈছে। যেনে — অনুচ্ছেদ ৪৮ (A), অনুচ্ছেদ ৫১ (G) ইত্যাদি।
- ভাৰতীয় সংবিধানত পৰিৱেশৰ সুৰক্ষা আৰু সংৰক্ষণক নাগৰিকৰ এক মৌলিক কৰ্তব্য বুলি কোৱা হৈছে। সময় বাগৰাৰ লগে লগে কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্যিক বিধান পৰিষদবোৰক

কেন্দ্রীয়, ৰাজ্যিক আৰু সমবর্তী তালিকাৰ বিষয়বস্তু, যেনে ধ্বনি নিয়ন্ত্রণ, ভূমি উন্নয়ণ, জলসিঞ্চন, নগৰ পৰিকল্পনা, বস্তি অঞ্চল পৰিষ্কাৰ, গৃহ আঁচনি, কীটনাশক নিয়ন্ত্রণ, জল প্রদূষণ অৰণ্য, বন্যপ্রাণী, মনোৰঞ্জন ইত্যাদি বিষয়ৰ বিধি-বিধান প্রণয়ন কৰাৰ অধিকাৰ দিছে। ফলস্বৰূপে, কিছুমান বিষয়ৰ বাবে নতুন আইন প্রণয়ন কৰা হৈছে। সেই বিষয় আৰু আইনসমূহ এনেধৰণৰ —

- কাৰখানা আইন, ১৯৪৮ (The Factories Act, 1948)
- কীটনাশক আইন, ১৯৬৮ (The Insecticides Act, 1968)
- বন্যপ্রাণী সুৰক্ষা আইন, ১৯৭২ (The Wildlife Protection Act, 1972)
- বন (সংৰক্ষণ) আইন,১৯৮০ (The Forest Conservation Act,1980)
- জল (নিবাৰণ আৰু প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ আইন, ১৯৭৪ (The Water Pre vention and Control of Pollution Act, 1974)
- বায়ু (প্রতিৰোধ আৰু প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ) আইন, ১৯৮১
- পৰিৱেশ সুৰক্ষা আইন, ১৯৮৬ (The Environment Protiction Act, 1986)

- পৰিৱেশ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষাৰ বাবে ব্যক্তি অতি গুৰুত্বপূর্ণ কাৰক।
- আমি প্রত্যেকেই জীৱ-বৈচিত্রৰ সংৰক্ষণৰ বাবে অনুপ্রেৰণাদায়ক কাম-কাজ, যেনে — গছ ৰোপন কৰা, বনাঞ্চল ধ্বংসৰোধ কৰা ইত্যাদিৰ ব্যৱস্থা ল'ব লাগে।
- আমি নিজাববীয়াকৈ শক্তি সংৰক্ষণ, ভূমি, জল, বন্যপ্রাণী সুৰক্ষা ইত্যাদিৰ ব্যৱস্থা ল'ব লাগে।
- বহনক্ষম উন্নয়ণৰ ধাৰণা মতে ভৱিষ্যত সামাজিক উন্নয়ণৰ বাবে মানুহৰ উচ্চাভিলাসত কোনো ধৰণৰ ব্যাঘাত নিদিয়াকৈ সুকার্যকৰ পৰিৱেশ পৰিকল্পনা সাধন কৰাটো সম্ভৱপৰ হব পাৰে। ই বর্তমান আৰু ভৱিষ্যত প্রজন্মৰ জীৱন যাপনৰ মান আৰু মানুহৰ জীৱনৰ উৎকর্ষ সাধন কৰাৰ লক্ষ্যেৰে কার্য সম্পাদন কৰি যায়।
- ১৯৯২ চনত ৰিঅ'-দী- জেনেৰিঅ'ত (Rio-De- Janerio) অনুষ্ঠিত হোৱা ৰাষ্ট্রসংঘৰ পৰিৱেশ বিষয়ক সন্মিলনত (Un Conference), বিষয়সূচী ২১ ৰ সৈতে (Agenda 21) বহনক্ষম উন্নয়নৰ বাবে চলা আন্দোলনবোৰক সমর্থন কৰা প্রতিশ্রুতি প্রদান কৰা হৈছিল।
- বহনক্ষম উন্নয়নৰ বাবে প্রকৃতিৰ ভাৰসাম্য আৰু ইয়াৰ সম্পদ সংৰক্ষণৰ কৰাত সমাজে এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰিব লাগে।